

Handwritten signature or mark

რეგისტრის რუსეთი

კავკასიისთვის

რომანოვთა მეფობის დროს.

83937

რომანოვთა
მეფობის
300 წლის
მეფობის
იუბილე.

გამოცემა მისი ი. უ. შოადგილის კანცელიარისა.

Типография Канцелярии Намѣстника Е. И. В. на Кавказѣ.

მისი იმპერატორებითი უმაღლესობა
მემკვიდრე ცესარევიჩი და დიდი მთავარი
ალექსი ნიკოლოზის ძე.

რეზოლუციის პროექტი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პარლამენტის მიერ.

1913 წლის 21 თებერვალს სამასი წელიწადი სრულდება იმ დღიდან, როდესაც საუკეთესო რუსებმა თავი მოიყარეს მოსკოვში და მეფედ მიხაილ ფეოდორისძე **რომანოვი** ამოიჩიეს. ამ დღიდან სამასი წლის განმავლობაში რუსეთს განუწყვეტლივ ჰფლობდნენ რომანოვთა გვარის მეფენი. სამი საუკუნეა რაც რომანოვთა გვარეულობა ჩვენი სამშობლოს გასაბედნიერებლად მუშაობს, სამი საუკუნეა, რაც ჩვენი სამშობლოს დღეგრძელობისთვის იღწვის იგი, სამი საუკუნეა, რაც მას ოსეთი კეთილ დღეობისა და ბუმბერაზობისკენ მიჰყავს. სამასი წელიწადი მოკლე ვადა არ არის და ამიტომ ჩვენი სამშობლოს ყოველმა ერთგულმა შვილმა, განურჩევლად ეროვნებისა და სარწმუნოებისა, მხურვალე მონაწილეობა უნდა მიიღოს ამ დიდ დღესასწაულში. მაგრამ რას ნიშნავს სიტყვა დღესასწაული? დღესასწაულობს ის, ვინც მიანებებს თავს თავის ყოველდღიურს შრომას და ჭირ ვარამს და მიეცემა სიხარულსა და მხიარულობას, ვინც ამ დღეს მოიგონებს იმ ყველასათვის ცხად ამბებს, რომელიც მადლობისა და პატივისცემის გრძობას გაუღვიძებენ ადამიანს გულში. განა შეგვიძლიან ჩვენ, კავკასიის შვილთ, არ შეუერთოთ ჩვენი ხმა სრულიად რუსეთის ხმას, როდესაც იგი რომანოვთა გვარეულობის გამეფების დღეს დღესასწაულობს? განა შეგვიძლიან ჩვენ არ შეუერთდეთ მათ, როდესაც ყოველი ჩვენგანი თავის თავს რუსეთის ნამდვილ შვილად ჰგრძობს, როდესაც ყოველი ჩვენგანი მადლობის მეტს რომანოვთა მიმართ არაფერსა ჰგრძობს? ეს გრძობანი და პატივისცემა ნება უნებურად გამოძინარეობენ იმის მოგონებით თუ რა გააკეთეს კავკასიელთათვის ამ სამასის წლის განმავლობაში რუსეთმა და მისმა მირონცხებულმა მეფეებმა.

ხუთასი წლის წინათ, როდესაც სათათრეთმა ევროპაში ფეხი მოიკიდა და კავკასიასაც შეებრძოლა რათა საქართველოც დაეპყრო, ქართველებმა პირველად მიმართეს ერთმორწმუნე რუსეთს, მაგრამ რუსეთს მაშინ არ შეძლო შემწეობა

აღმოეჩინა: მაშინ ის თითონ სუსტი იყო, რადგან დიდი ხანი არიყო, რაც თითონ განთავისუფლდა თათრებისაგან, რომელნიც 250 წლ. განმავლობაში ავიწროებდნენ და სისხლსა სწოვდნენ მას. პირველი დახმარება კავკასიას რუსეთის მეფემ იოანე IV აღმოუჩინა, როდესაც მან საკუთარი ჯარი გაგზავნა კაბარდოელთა დასახმარებლად, რომელთაც ყირიმის თათრები ავიწროებდნენ. მდინარე თერგის ჩასართავთან რუსებმა ციხე ააგეს, სახელად ტერგი, რომელიც სპარსეთისგან იფარავდა მათ. სპარსელნი იმ უამად დაღესტნისა და კასპიის ზღვის ნაპირების ბატონებად ითვლებოდნენ. თევთორე იოანეს ძის დროს ქაროველთა მეფის ალექსანდრე II თხოვნით დაღესტანში თარგოელი შამხალის წინააღმდეგ ჯარი იყო გაგზავნილი, რომელმაც დაამარცხა იგი და საქართველო დაუძინებელ მტრისაგან იხსნა. მეჩვიდმეტე საუკუნის დასაწყისში კავკასიისა და რუსეთის დაახლოვება იქამდის მივიდა, რომ რუსების მეფის ბორისის ასული ელენე ქართლის მეფის გიორგის საცოლეთ იყო აღიარებული.

ამ დროიდან იწყება სპარსელთა შემოსევა კახეთში, ისეთი საზარელი შემოსევა, რომლის მოგონებაც კი თმებს უაღაღყებდ უყენებს ადამიანს; მაგალითად, კახეთის დედოფალი ქეთევანი სპარსეთის უახმა ტყვედ წაიყვანა და რაკი საკუთარი რჯულის უარისყოფა არ ინდომა, საშინლად აწამეს იგი: სხეულს გვარგვარებულ რკინით ჰგლეჯდნენ და დაწყლულებულ ადგილებზედ ნაღვერდალს აწყობდნენ. საქართველოს თავისუფლება მისმა მეფემ მუსულმანობის მიღებით იყიდა. საქართველომ მაშინაც მიმართა რუსეთს, სადაც იმ უამად რომანოვთა გვარეულობის პირველი მეფე თევდორე მიხეილის ძე მეფობდა, მაგრამ თვით რუსეთი შინაური უთანხმოების და პოლონელთაგან იმდენად იყო შერყეული, რომ რაიმე შეღავათის მოლოდინი მეტის მეტი იყო მიმსაგან. რუსეთს თითონა სდიოდა სისხლი და არც ჯარი, არც ფული მას არ გააჩნდა. მას თითონ საკუთარი საქმეები ჰქონდა მოსაწყობი. როგორც სჩანს სპარსეთსაც ეშინოდა რუსეთის, ვაი თუ სიმხეცის ჩადენისათვის მოსკოვის მეფემ შური იძიოსო და საჩუქრებით თავისი წარმომადგენელნი აფრინა რუსეთში. მიუხედავად ამისა სპარსელნი მას შემდეგაც არა ერთხელ დაეცნენ საქართველოს და საქართველოს მეფეთ რამდენჯერმე მოუხდათ რუსთა მეფის ხლება. ასე მიდიოდა საქმე მეთვრა-

მეტე საუკუნის დასაწყისამდე, როდესაც რუსეთის იმპერატორმა პეტრე დიდმა ზავი დასდო მეფე ვახტანგთან, გაილაშქრა სპარსეთის წინააღმდეგ და კასპიის ნაპირებზედ უარო ათქმევინა. 1723 წელს რუსეთის ხელში გადავიდნენ დერბენტი, ბაქო, ასტრახადი, მაზანდერანი და გილიანი, ერთი სიტყვით, ის ადგილები, რომელზედაც სათათრეთსაც დიდი ხანი ეჭირა თვალი.

მეთვრამეტე საუკუნის ნახევარში ქართლი და კახეთი შეერთდნენ მძლავრი ირაკლის ხელში. ირაკლის დროს განათლებასა და ეკონომიურ მხარეს დიდი ყურადღება მიექცა. ამასთანავე საქართველო მხედრობითაც მძლავრი შეიქნა იმ ჟამად. იმ დროს იმერეთის მეფემ სოლომონმა თათრები და ლეკები შეაფერხა და ნება არ მისცა მათ იმერეთი აეოხრებინათ, თუმცა ქუთაისი მტრის ხელში იყო. რომ სამუდამოდ განედევნა სათათრეთი თავის სამეფოდან, მეფე სოლომონმა რუსეთის იმპერატორს ეკატერინე მეორეს მიმართა შემწეობისათვის, მით უმეტეს, რომ თვით ეკატერინე II ემზადებოდა სათათრეთთან საბრძოლველად. სოლომონი სთხოვდა თვის ქვეშევრდომთა სადღეგრძელოთ შეერთებინა იმერეთი რუსეთისათვის. გადასწყვიტეს ერთად ეომნად სათათრეთთან. ამ საერთო საქმეში ირაკლიც მოიწვიეს.

1771 წ. მეფე ირაკლი II რუსეთში მხლებლები გაგზავნა მათ შორის მეფის შვილი ლეონი და კათალიკოსი ანტონი იყვნენ. მეფე ირაკლი II სთხოვდა ერთმორწმუნე რუსეთს საქართველო შეერთებინა. მხლებლები დიდის სიამოვნებით მიიღეს, მაგრამ საქართველოს შეერთება კი დროებით გადასდეს. ამავე დროს ჩრდილოეთ კავკასიაში რუსეთი ციხე სიმაგრეებს აგებდა, რათა მთიულთ შემოსევისაგან დაეთარა რუსეთი. მთიული თათრები შესანიშნავ მხედართ-მთავარმა სუვოროვმა დაამარცხა და მას შემდეგ ყირიმში გადასახლდეს იგინი. მათმა გადასახლებამ და ციხე სიმაგრეების აგებამ ჩრდილოეთ კავკასიაში, ძალიან შეაშფოთა მუსულმანთა ქვეყნები და რუსეთს რომ ვერა დააკლეს რა, საქართველოს დაუწყეს შურის ძიება, მით უმეტეს, რომ საქართველოს არა ერთხელ მიუმართნია რუსეთისათვის შევლისა და დახმარების თხოვნით. ამ დროს მეფე ირაკლი მეორემ ხელმეორედ აღძრა თვისი შუამდგომლობა საქართველოს შეერთების შესახებ შემდეგი პირობებით: რუსეთი იღებს თვის მფარველო-

ბის ქვეშ კახეთისა და ქართლის სამეფოთ და იცავს მათ თათართა და სპარსთა შემოსევისაგან, მეფე ირაკლისა და მის ჩამომავლობას სტოვეებს საქართველოს ტახტზედ; მეფე ირაკლი კი სიტყვას აძლევს, რომ არც თვითონ და არც მისი ჩამომავლების მეფენი რუსეთის მტერთან ზავს არ ჩამოაგდებდენ და პირიქით, მოვალეთა რაცხს თავის თავს, თუ საჭირო იქნება, შემწეობა აღმოუჩინოს რუსეთს. ეს ხელშეკრულობა დიდის ზეიმით იქმნა დადებული ტფილისში 1784 წლის 22 იანვარს. ხელშეკრულობას მეფე ირაკლიმ სიონში წირვის გადახდის შემდეგ ხელი მოაწერა რუსეთის იმპერატორის წარმომადგენლების თანდასწრებით. ცხადია, რომ ეს ხელშეკრულობა მუსულმანთა სამეფოთ არ უნდა მოსწონებოდათ და აკი იმიტომ რუსეთთან მეტოქეობას კი ერიდებოდნენ, მაგრამ მთიულ მუსულმანთ კი აქეზებდნენ საქართველოზედ. საჭირო იყო ლეკების დასჯა და რუსის ჯარი, იმ ჟამად თფილისში ჩამოსული, ირაკლის მხედრობას შეუერთდა და მდინარე ალაზნის ნაპირებზედ დაამარცხა ივანი. სათათრეთი თავისას მიინც არ იშლიდა და რაკი იქ ვერაფერს გახდა, მეორე მხრიდან სცადა ბედი: მან განჯის ხანს ჩააგონა ჩამოშორებოდა საქართველოს და დაღესტნის ლეკები კი კვლავ გააგულიანა, რომ შესეოდნენ საქართველოს. ეს შემოსევა ისეთი ძრვიერი გამოდგა, რომ რუსის ჯარი, რომელიც იმ ჟამად საქართველოში იყო დაბანაკებული საკმარისი ვერ გამოდგა რომ მტერი ეძლია. მალე რუსეთსა და სათათრეს შორის ომი დაიწყო. ამ ომში კავკასიის მხედრობაც იღებდა მონაწილეობას; კავკასიაზედ სათათრეთმა დაპყარვა ქ. ანაპა, რომელიც კვლავ დაუბრუნდა სათათრეთს იმ პირობით, რომ მას საქართველოსთვის თავი დაენებებინა. ამ ომის შემდეგ ჩრდილოეთ კავკასიის მინდვრები შავი ზღვის ყაზახებს დაუთმეს და ქალაქი ეკატერინოდარი ააგეს. რამდენიმე ხნით თათრებმა საქართველოზე ხელი აიღეს. მაგრამ არ ეძინა მის მეორე მტერს—სპარსეთს. იგი სხვა და სხვა დაპირებებით თვალს უხვევდა საქართველოს და სცდილობდა რუსეთისთვის დაეშორებინა იგი, მაგრამ როცა დაინახეს, რომ თვის განზრახვას ვერ განახორციელებდნენ, საქართველოში შემოსევისთვის მზადებას შეუდგნენ.

რუსეთის ჯარმა ვერ მოასწრო საქართველოში მოსვლა და ქ. თფილისი აოხრებულ იქმნა მათ მიერ: მიწასთან გაასწორეს მრავალი შენობანი და მრავალი ცეცხლს მისცეს;

რაც კი რამ ებადათ მცხოვრებლებს, ყველაფერი გაიტაცეს და მრავალი ქართველი გასწვიტეს. რუსეთმა, რომელსაც პირობა ჰქონდა მიცემული, რომ საქართველოს დაიფარავდა მტრისაგან, ეს შემოსევა ომის გამოცხადებათ ჩასთვალა და თავისი ჯარით სპარსეთის შახისაკენ გაემართა: კვლავ წაერთვა სპარსეთს იმის წინ დაბრუნებული კასპის ზღვის პირად მდებარე სახანოები და განჯის ხანმა კვლავ გადასცა თავისი სატახტო ქალაქი მეფე ირაკლი მეორეს.

იმპერატრიცა ეკატერინე II სიკვდილის უნმდეგ, იმპერატორმა პავლე I ზავი დასდო სპარსეთთან და წართმეული ადგილები კვლავ დაუბრუნა მას. სპარსეთმა ისარგებლა ამ შემოღწევით და კვლავ დაუწყო საქართველოს წიოკობა. 1799 წ. რუსის ჯარი კვლავ მოვიდა თბილისში და მცხოვრებლებმა თავისუფლად ამოისუნთქეს, მით უმეტეს, რომ იმ უამად ლეკები კახეთს ესეოდნენ და საქირო იყო მათი შეფერხება. ქართველთა და რუსთა მხედრობამ იორის ნაპირებზედ ზარი დასცა მთიულებს და მათი ბელადიც დაიღუპა ამ შეტაკების დროს. მალე მეფე გიორგი XII-ც გადაიცვალა და საქართველო, საგანგებო მანიფესტით, 1801 წ. იმპერატორი ალექსანდრე I დროს, სრულიად შეუერთდა რუსეთს. ეს შეერთება მცხოვრებთა სურვილისამებრ მოხდა, რომლებსაც საგანგებოდ გამოგზავნილი პირნი შეეკითხნენ. ამ დღიდან რუსეთი და საქართველო ერთის ცხოვრებით ცხოვრობენ და ერთის ინტერესებით იქმნენ გამსჭვალულნი. 1803 წ. ზაქათალის ლეკები დაუმორჩილდნენ რუსეთს და შეუერთდნენ რუსეთს იმერეთი, სამეგრელო და გურია. დაპყრობილ იყვნენ განჯისა, ყარაბახისა, შეტისა, ყუბის და ბაქოს სახანოები და რუსეთის ქვეშერდომობა მიიღეს ჩრდილოეთ კავკასიის კაბარდოელებმა.

1813 წ. სპარსეთთან ხელშეკრულობის ძალით სამუდამოდ გადავიდა რუსეთის ხელში კასპის ზღვის პირად მდებარე ადგილები. თორმეტი წლის შემდეგ, იმპერატორ ნიკოლოზ I დროს, სპარსეთი კვლავ შეუდგა ომისთვის მზადებას და დიდის ჯარით ქ. შუშას ალყა შემოარტყა, მაგრამ შუშის დამცველნი მედგრად დახვდნენ მტერს. მალე ომი განჯასთანაც დაიწყო, იმ განჯასთან, რომელსაც იმპერატრიცა ელისაბედ ალექსის ასულის პატივსაცემლად ელისავეტპოლი ეწოდა. ეს ომი იმდენად მარჯვე გამოდგა რუსეთისათვის, რომ სპარსელები

არაქსს გასცილდნენ და თავს უშველეს. ჩვენი მხედრობა, რომელიც რუსებისა, ქართველებისა და თათრებისაგან შესდგებოდა კვალ და კვალ დაედევნა მათ და საშინლად დაამარცხა, წაართვა ერევანი, არღებილა, თავრიზი და თურქმანჩაიში ხელი მოაწერინა ხელშეკრულობაზედ, რომლის ძალითაც რუსეთს ორი ახალი სახანო შეუერთდა: ერევნისა და ნახჩიევნისა. ცხადია, რასაკვირველია, რომ ამ ხელშეკრულობაზედ ხელის მოწერა სამძიმო იყო სპარსელთათვის და აკი იმიტომაც ჩვენი ელჩი თეგერანში, შესანიშნავი მწერალი გრიბოედოვი, მოჰკლეს. მისი გვამი მალე ქ. თბილისში მოასვენეს და ამჟამად წმ. მამადავიდის მთაზედ ასაფლავია. ამისთანა გამარჯვება სპარსეთზედ გულს უკლავდა სათათრეთს და მალე მათთანაც მოუხდა რუსეთს შეტაკება. ეს უკანასკნელი ევროპას და კავკასიაში სწარმოებდა და ჩინებულად დასრულდა რუსეთისათვის. კვლავ აიღეს რუსებმა ანაპა, ახალქალაქი, ახალციხე, ერზერუმი... თათრები იძულებული იქმნენ ხელშეკრულობა დაედოთ რუსეთთან, რომლის ძალით შავი ზღვის პირად მდებარე ადგილები ანაპიდან დაწყობილი წმ. ნიკოლოზის ნავთსადგურამდე რუსეთის ხელში გადავ და.

მას შემდეგ რაც მთელი კავკასია გაერთიანებული იქნა და მისი საზღვრები იმდენად გამაგრდა, რომ გეზობელი მტერი საშიში აღარ იყო, იმავე იმპერატორ ნიკოლოზ პავლეს ძის დროს მთიულთა დამშვიდებას შეუდგა რუსეთი. მთიულნი, უმეტესად ჩეჩნები და დაღესტნელნი ერთმორწმუნე თათრებს და სპარსელებს თანაუგრძობდნენ და როგორღაც ვერ ეგუებოდნენ ახალ წყობილებას კავკასიაში. ამის წყალობით მათ შორის დიდი გასავალი ჰქონდა იმამთა ქადგებას, რომელნიც ყველა მაჰმადიანთ ქრისტიანების წინააღმდეგ საომრად იწვევდნენ. მთიულნი გაუნათლებელნი იყვნენ და მათი ქრისტიანთა წინააღმდეგ ამხედრება ძნელი არ იყო. მათი სიმამაცე კი ხელს უშლიდა რუსეთს, რომ რაც შეიძლება ჩქარა მიეყო მას ხელი სამოქალაქო ცხოვრების მოწყობისთვის. მათ ბელადთ მთიული შამილი გამოდგა, რომელიც ოცნებობდა მთელი კავკასიის მთიულები შეერთებინა თავის ხელქვეით. მთიულთა დიდს უპირატესობათ იყო ის რომ მათ თავისი სამშობლოს ყოველი კუთხე და ხრამი ჩინებულად იცოდნენ, რუსებს კი ყოველი ნაბიჯი მთებში ძვირად უჯდებოდათ.

ამის გარდა სათათრეთთან ომში ზოგიერთი მარცხი რუსის ჯარისა, უფრო აგულიანებდა მთიულებს. დიდი ხანი გაგრძელდა ეს ომი, რომლის დროს რუსეთს მიხტულის, ავარის, კიურონის და კაზიკუმუხის ხანები უჭერდნენ მხარსა. ყოველი მხრიდან შევიწროებული შამილი გუნების აულს შეეკედლა. მალე გუნებიც დამარცხდა. შამილმა იმპერატორს აღექსანდრე II ნიკოლოზის ძეს შევფიცა ერთგულებაში და ამასთან ერთად მთლად ამლოსავლეთი კავკასია დაპყრობილ იქმნა რუსის ჯარის მიერ. კავკასიის დასავლეთი ნაწილის დამშვიდებასაც დიდი ხანი არ დასჭირდა: თითქმის ხუთასი ათასი მთიული, რომელთაც არ მოისურვეს რუსეთის ქვეშევრდგომობის მიღება სათათრეში გადასახლდა; მათი ერთი ნაწილი მდინარე კუბანის ნაპირებზედ დასახლდა. კავკასიის ომი, რომელიც თითქმის ორმოცდა ათი წელიწადი გაგრძელდა დასრულდა.

უკანასკნელად რუსეთმა კავკასიაში შეიძინა ბათუმისა და ყარსის ოლქები, რომელნიც რუს-სათათრეთის ომის შემდეგ (1877—1878 წელს) შეიერთა რუსეთმა.

ამით რუსეთმა მრავალ ფეროვანი კავკასიის გაერთიანება მოახერხა. ამ ომებსა და ჯაფაში რუსეთთან ერთად დიდი მონაწილეობა მიიღეს კავკასიის მცხოვრებლებმა, განურჩევლად ეროვნებისა და სარწმუნოებისა. მათ შორის დიდათ ისახელებს თავი შემდეგმა გმირებმა: თავადმა ციციანოვმა, ბაგრატიონმა, ამილახვარმა, თავადმა ბებუთოვმა, თავ. არგუტინსკი-მხარ გძელმა, ტერგუკასოვმა, ლორის მელიქოვმა, ლაზარევმა, შელკოვნიკოვმა, ალდატიეკოვმა, შაპშიევ აბდულ მუსლიმ-ხან შამხალ თარგოელმა და მრავალმა სხვამ.

ამის და მიუხედავთ კავკასიაში არ არის არც ერთი ისეთი კუთხე, ისეთი ნაჭერი მიწისა რომელიც რუსის სისხლით არ იყოს მორწყული და რომელიმე რუსს თავისი სიცოცხლე მსხვერპლად არ შეეწიროს მისთვის. აი რა ფასით იყიდა რუსეთმა კავკასიის მცხოვრებთა მშვიდობიანობა და მათი მშვიდობიანი შრომა.

მაგრამ მარტო ომით არ იკვებება ქვეყნის კეთილდღეობა: ეს კეთილ-დღეობა ხალხის მშვიდობიანი განვითარებისაგან არის დამოკიდებული. ამასაც მიაქცია რუსეთმა თავისი ყურადღება.

რუსეთის განმანათლებელი მოღვაწეობა კავკასიაში მჭიდროთ

არის დაკავშირებული ორი დიდი კაცის სახელთან: თავადი ვორონცოვისა, რომლის ძეგლიც ტბილისის შუა გულს არის აღმართული და დიდი მთავარ მიხეილ ნიკოლოზისა. იმათ ჩინებულად ესმოდათ, რომ კავკასია, რომელიც რუსეთს შეუერთდა სსაჭიროებდა განათლებას და იმიტომ მიაქციეს დიდი ყურადღება ხალხის განათლებას. მათი დაწყებით რუსეთის მთავრობა არც უწინ, და არც ეხლა ზოგავს თავის სარჩოს კავკასიის ახალ-გაზდობის განათლებისთვის. საქმე იმითი დააწო, რომ კავკასიაში დაბადებულთათვის სტიპენდიები დაარსდა რუსეთის სასწავლებლებში, მერმე თვით კავკასიაში დაარსდა რამდენიმე ქალთა და ვაჟთა სასწავლებელი და მას შემდეგ ხომ მთელ კავკასიას მოეფინა სახალხო და სამოქალაქო სასწავლებლები, გიმნაზიები, პროგიმნაზიები, სასულიერო სასწავლებლები, სემინარიები, სამეურნეო, სატექნიკო, სამხედრო და სხ. სასწავლებლები. კავკასიის განათლების საქმეში ბევრს მიაღწია რუსეთმა, თუმცა იაფად არ დაუჯდა მას ეს.

სამხედრო, კერძო, სომხების სამრევლო და მუსულმანების სასწავლებლები რომ არ მივიღოთ მხედველობაში, ამ ჟამად კავკასიას 3500 სასწავლებელი აქვს, რომლის შენახვა რუსეთის ხაზინას თორმეტ მილიონ მანათზედ მეტი უჯდება წელიწადში. ამას რომ მიუმატოთ რუსების დახმარებით დაარსებული განმანათლებელი დაწესებულებანი. მაგალ., მუზეუმები, საზოგადოებანი, რომელთ კავკასიის ბუნებისა თუ სიძველეების შესწავლა აქვს მიზნათ დასახული, წიგნთ საცავნი, სამკითხველოები, თეატრები და სხ. მაშინ ცხადი იქნება რა ზომები მიიღო რუსეთმა, რომ კავკასიაც ჩაება მას რუსეთის მოქალაქეობრივ ცხოვრებაში. ამ ჟამად ხალხის განათლებაში, სპეციალურ კოდნათა გავრცელებაში, სამხატვრო სასწავლებლების, მუზეუმების, სამკითხველოების და სხ. დაწესებულებათა შენახვაში თვით ხალხიც იღებს მონაწილეობას. განათლების გავრცელების აუცილებლობა იმდენად ცხადი გახდა თვით ადგილობრივ მკვიდრთათვის, რომ დიდის სიამოვნებით ხარჯავენ დიდ თანხებს თვისი შვილების გასანათლებლად და არა თუ დახმარებას უწევენ მთავრობას, თავის საკუთარი სურვილითაც იწყებენ განმანათლებელ საქმეებს. ამ უკანასკნელ წლების გმნმავლობაში კავკასიის მკვიდრმა მცხოვრებლებმა შეიგნეს უმაღლესი სასწავლებლის საჭიროება და იმდენი თანხა გადასდეს მის დასაარსებლად, რომ ამ ჟამად ძვირ+

ფასი პოლიტიკური ინსტიტუტის დაარსება კავკასიაში უზრუნველ-ყოფილად უნდა ჩაითვალოს. მკვიდრ მცხოვრებთა ამისთანა გულმოდგინება ღირსი გახდა იმისა, რომ იმპერატორმა ნიკოლოზ II კეთილ ინება და მთავრობას ნება დართო კავკასიაში უმაღლესი სასწავლებელი გაეხსნა.

რუსეთის მთავრობა ავრცელებს რა თავის საკუთარ გაფლენას კავკასიაში, რუსული ენის შესწავლასთან ერთად ასწავლის მკვიდრ მცხოვრებთა ახალთაობას საკუთარ, სამშობლო ენას და თავის წარსულს, განურჩევლად ეროვნებისა. ჩვენი მთავრობა მოსწავლეთა ერთ მეათედს ანთავისუფლებს სწავლის ხარჯისაგან, აარსებს სტიპენდიებს და ხელს უწყობს იმ დაწესებულებათ, რომელთაც ახალთაობის სწავლაში დახმარება მიზნათ აქვთ გახდილი.

როგორც სწავლა-აღზრდაში კავკასიის შკოლებში ერთა შორის გარჩევა არ არის, აგრეთვე სარწმუნოების კითხვებში რუსის მთავრობა არ არჩევს ერთი სარწმუნოების ხალხს მეორესაგან და დიდის პატივით ეპყრობა ყოველ სარწმუნოებას კავკასიაში. აქ ნება უნებურად გვაგონდება ის ცრუ დაპირებანი, რომლითაც სპარსეთი უმანსპინძლდებოდა საქართველოს, ოღონდ მას ისლამი მიეღო და წინააღმდეგ შემთხვევაში, როცა კი საქართველო სათათრეთისა ან სპარსეთის ხელში ჩავარდებოდა რა ტანჯვასა და წამებას აყენებდნენ ქართველებს, თუ ისლამის მიღებაზედ უარს განაცხადებდნენ. კავკასიის მცხოვრებთ არ შეუძლიანთ არ დააფასონ ეს სარწმუნოებრივი თავისუფლება, როდესაც მთელი კავკასია მაჰმადიანთ მიერ დანგრეულ და აოხრებულ ქრისტიანთ ეკლესია მონასტრებით არის სავსე, მაშინ როდესაც მაჰმადიანნი თავისუფლად აგებენ საკუთარ მეჩეთებს.

ამ სარწმუნოებრივ თავისუფლებასთან ერთად, რომლის წყალობით ყოველ კავკასიელს შეუძლია საკუთარ ენაზედ ადიდოს თავისი ღმერთი, რუსეთმა და მხოლოდ მან მისცა კავკასიას ნება მშვიდობიანი შრომით თავისი სამშობლო წასწიოს წინ კულტურულის გზით. რუსეთთან შეერთებამდის კავკასია თითქმის მუდმივი შეჯახებისა და ომის ასპარეზათ იყო გადაქცეული. მთელი თავისი ძალ-ღონე კავკასიელს საკუთარი კერის დაცვისთვის უნდა შეეღია და რასაკვირველია, მას შეძლება არა ჰქონდა მშვიდობიან შრომისათვის მოეკიდა ხელი. ამ უამად კი ხალხის შრომის ყოველი

დარგი განვითარდა და ამასთან ერთად ბევრმა ახალმა დარგ-
მაც იჩინა თავი, იმისთანა დარგმა, რომელნიც ახალი კულ-
ტურული და ეკონომიური ცხოვრებით არის გამოწვეული.
რუსეთს ამ შემთხვევაში მარტო მშვიდობიანი შრომის დაცვა-
ში კი არ მიუძღვის ღვაწლი, მან ბევრი რამეც შეასწავლა ად-
გილობრივ მცხოვრებლებს. ავიღოთ, მაგ. ხენა თესვის საქმე,
რომელსაც ამ ჟამად კავკასიის ჩრდილოეთი და აღმოსავლეთი
ნაწილი მისდევს: შუა რუსეთიდან ჩამოტანილი სამეურნეო იარა-
ღი ადგილობრივ მცხოვრებლებს შეძლებას აძლევს უკეთ მოაწ-
ყოს თავისი საქმე და შედარებით უწინდელზედ მეტი მოგება
იქონიოს. მარტო ყუბანის ოლქი საშუალოთ 12—15 მილიონ
კოდს ხორბალს იძლევა, რომლის წყალობით არა თუ თითონ
იკვებება, კავკასიონის ქედს იქით, რუსეთში და საზღვარ გა-
რეთაც კი გააქვს.

მელვინეობაში ხომ რუსების გავლენით ადგილობრივმა
მცხოვრებლებმა დიდი ნაბიჯი წასდგეს წინ: ჩამოიტანეს ახა-
ლი ვაზი, გაჩნდა მრავალი წამლეულობა ვაზის ავთმყოფო-
ფობის წინააღმდეგ, შემოიღეს ახალი მანქანები ყურძნის და-
წურვისათვის და სხ, ყველა ამის წყალობით კავკასია წელი-
წადში ათ მილიონ ვედრა ღვინოს იძლევა. თანდათანობით
გაჩნდა ქარხნები არყისა და კონიაკის გამოსახდელად და ამ
ჟამად ამ გვარი ქარხანა თითქმის 3500 კავკასიაში. ჩრდი-
ლოეთ კავკასიაში წარსული სიუკუნის სამოც და ათიან წლებ-
ში ჩაყარეს ვაზი და ამ ჟამად თითქმის 600 დესეტინა მიწა
აქვს მშვენიერ ვენახებს დაკავებული. მელვინეობისა და მე-
ვენახეობის საქმეში დიდი სამსახური მიუძღვის საუფლისწულო
მამულების მმართველობას, იმ მმართველობას, რომელსაც ძა-
ლიან დიდი კავშირი აქვს იმპერატორთა გვარეულობასთან.
აბრეშუმის მოყვანა, რომელიც ჩვენმა წინაპრებმაც იცოდნენ,
სულ ამ უკანასკნელ დროს განვითარდა იმის წყალობით,
რომ იმართება სააბრეშუმეულობის გამოფენები და ამ დარგს
ასწავლიან სააბრეშუმეო და სხ. სასწავლებლებში. ამ ჟამად
თითქმის 400 სასწავლებელში ასწავლიან მეურნეობის ამ
დარგს და ას ოც ქარხანაში ამუშავებენ აბრეშუმს.

ბამბეულობასაც მისდევდნენ ჩვენი წინაპრები. კავკასიაში
ეს დარგი ინდოეთიდან გადმოვიდა, მაგრამ ამის წყალობით,
რომ კავკასია მუდმივ ომებს ეწეოდა, მშვენიერი მაწის მოსარ-
წყავი არხები დაინგრა და ოდესღაც ნოყიერი მიწები გა-

მოიფიტა. ამის წყალობით ეს დარგიც ძალიან დაქვეითდა. მარტო ამ ოცი წლის წინათ ხელახლათ გაიდვიდა ხალხში ამ დარგისაკენ ლტოლვილებამ იმის წყალობის რომ შეუდგნენ მინდვრების მორწყვას და ამერიკიდან თესლეულობის გამოწერას. ამ ჟამად მეურნეობის ამ დარგს დიდი გასავალი აქვს შობოვებული, მთავრობა კი დიდს დახმარებას უწევს ხალხს მინდვრების მორწყვითა და ამ დარგის კარგს დონეზედ დაყენებით.

საქონლის მოშენებას ძველის ძველად მისდევდა კავკასიის მთა. მაგრამ საჭირო იყო ისე მოგვარებულიყო საქმე, რომ ნახირის პატრონი ერთ მოშენიერ დღეს ცარიელზედ არ დარჩენილიყო, თუ ვინცობაა საქონლის ჭირი ან რაიმე სხ. ავთ-მყოფობა გაჩნდებოდა მთაში. ამ მიზნით რუსეთის მთავრობამ შემოიღო საბეითლო მმართველობა, რომელიც წელიწადში 1.200 ათასი მანათი უჯდება მას. ამ დაწესებულებას ჰყავს მუდმივი ბეითლები ყოველ საგუბერნიო და სამაზრო ქალაქებში, რომელთა მოვალეობას საქონლის მარტო წამლობა კი არ შეადგენს, არამედ ისინი მოვალენი არიან ეცადნენ, რომ რაიმე სენი ერთი სოფლიდან მეორეში არ გადავიდეს და ამ რიგათ არ გავრცელდეს. გახსნილია მრავალი ლაბარატორიები, რომლებშიაც სხ. და სხ. სენის მიზეზებს იკვლევენ, ამზადებენ წამლეულობას, და სხ.

საქონლის მოვლა მოშენებასთან მჭიდრო კავშირი აქვს ყველის და ერბოს გაკეთებას, საქონლის ტყავის დამუშავებას, მატყლის ვაჭრობას და სხ. ამიტომ მთავრობის დახმარებამ საქონლის მოვლა მოშენებაში დიდი შეღავათი მისცა ხალხს ყველა ამ დარგშიც.

სხვა და სხვა მადნეულობის დამუშავებაც იცოდნენ უწინ კავკასიელებმა, მაგრამ არასოდეს მეურნეობის ამ დარგს არ მიუღწევია იმ ზომამდის, რომელსაც ამ ჟამად მიაღწია მან. დღეს 28 მაღანში წელიწადში 20 მილიონ ფუთ თიბერს ამუშავებენ. ნურაფერს ვიტყვით სხვა მადნებზედ, მაგ., ტყვიისა, ვერცხლისა, რკინისა, მარგანეცისა და სხ. ეს უკანასკნელი ფოთსა და ბათუმზეც წელიწადში 40 მილ. ფუთი გააქვთ. ქვის ნახშირი წელიწადში 4 მილ. ფუთი გააქვთ კავკასიიდან. ქვისნახშირის დამუშავება ხომ სულ ახალი საქმეა კავკასიაში. ნავთი, როგორცა სჩანს, უწინდელ კავკასიელებს ნანახი ჰქონდათ, მაგრამ არ იცოდნენ როგორ უნდა

მოეხმარათ. ამ ჟამად კი იმის წყალობით, რომ შემოღებულია მრავალი ახალი მანქანა, ნავთის წარმოებას დიდი ზომები აქვს მიღებული კავკასიაში და წელიწადში თითქმის 50 მილიონ ფუთ ნავთს ამუშავებენ კავკასიაში.

სხ. და სხ. ხელობანი, რომელნიც უწინაც იყვნენ გავრცელებულნი კავკასიაში, დღეს მთავრობის დახმარებით ძალიან განვითარდნენ და ბევრ იმათ ნამუშევარს დიდი გასავალი აქვს რუსეთსა და საზღვარ გარეთაც კი. ვინაიდან ამ ხელობებს სოფლის ხალხი თავისუფალ დროს მისდევს, ის ხელს არ უშლის სოფლის მეურნეობის განვითარებას და გარდა ამისა საწყალ გლეხს შეძლებას აძლევს ერთი ნაწილი მაინც თავის მონაგებისა შავი ღლისთვის გადასდოს. ამ მხრივ ამ ხელობებს მეტად დიდი მნიშვნელობა აქვს. ახლა საქარხნო და საფაბრიკო წარმოებას რომ მიუბრუნდეთ, აქაც არ შეგვიძლია არა ვსთვათ, რომ ეს დარგი წარმოებისა თითქმის სრულიად უცნობი ხილი იყო კავკასიისთვის და სუყველაფერი რაც ამ მხრივ საჭირო იყო მისთვის სპარსეთიდან და სათათრეთიდან გამოქონდათ, თუმცა ამ ორ ქვეყანას ეხლაც არა აქვს წარმოების ეს დარგი განვითარებული. ამით შეგვიძლიან ვიხელომდვანელოთ, თუ მათ ნაწარმოებთა დაფასებას შეუდგებით.

რუსეთის მთავრობა დიდი სიამოვნებებით ეგებებოდა კავკასიის ხალხთა სურვილებს და იაფ კრედიტს უხსნიდა მათ. ამ რიგათ რუსეთის მთავრობის სურვილით არსდება კავკასიაში ბანკები, იაფი კრედიტის საზოგადოებანი და სხ. საიდანაც სულ მცირე პროცენტით ხალხს შეუძლიან ისესხოს ფული, ამ ჟამად იაფი კრედიტის შექმნაში თვით საზოგადოება დიდს უნარს იჩენს. უწინ ფულის სესხი მევახშესაგან შეიძლებოდა, რაც თითქმის ბატონყმობას ბადებდა სოფლად. ამ შემთხვევაშიც რუსის მთავრობას დიდი სამსახური მიუძღვის ადგილობრივ მცხოვრებისადმი: მან განავითარა მეურნეობა, გაამრავლა წვრილი მესაკუთრენი და ადგილობრივ მცოვრებთ პატიოსანი შრომის შეძლებას აძლევს.

სხ. და სხ. სანოვაგის და სიმდიდრის დამუშავება იმ ზომამდის მივიდა კავკასიაში, რომ ზედ მეტი საქონლის კავკასიიდან გატანა შესაძლებელი შეიქმნა. გაფართოვდა ვაჭრობა თვით კავკასიაშიც და სხვა ქვეყნებთანაც. ამ უკანასკნელმა გარემოებამ გამოიწვია გზების საჭიროება. რუსეთის მთავრო-

ბამაც არც ამ შემთხვევაში მოიყრუა ყური და ამ საჭიროებასაც მილიონების დახარჯვით გასცა პასუხი. გაიყვანა გზატკეცილები და რკინის გზები რომელთა გაყვანა ადგილობრივ მცხოვრებთათვის შეუძლებელი იქნებოდა. ვაჭრობა და სხ. და სხ. წარმოებაზედ ნაკლები მნიშვნელობა არა ჰქონდა გემებით მიმოსვლას კასპისა და შავს ზღვაზედ და ამიტომ რუსის მთავრობა ამ შემთხვევაშიც არაფერსა სზოგავდა. იმის შემდეგ როცა მთელი მხარე მან შეაერთა და მჭიდროთ დააკავშირა გზების გაყვანით და ვაჭრობა მრეწველობის განვითარებით ეს საქმე ტელეგრაფისა და ტელეფონის ქსელებით დააგვირგვინა. ყველა ამან არა თუ გაუმჯობესა კავკასიის კეთილ დღეობა ათასსა და ათი ათასს ადგილობრივ მცხოვრებს სამუშაოს შოვნა გაუადვილა.

გადავიდეთ ახლა სხვა კითხვაზე, ვნახოთ როგორა მართავდა რუსეთი კავკასიას.

უწინ კავკასიის მმართველობაში ერთგვარობა წარიყო: ყოველი სახანო და სამეფო თავისებურად მართავდა თავის საქმეებს. ახლა კი ყველა მცხოვრები, განურჩევლად ფრონებისა სახელმწიფოს ერთ ძალას ემორჩილება, რომლის წარმომადგენელიც მის იმპერატორებითი დიდებულების მოადგილეა. თუმცა კავკასიის საქმეები ისე არ იმართება, როგორც იმპერიის სხვა ნაწილებში, მაგრამ ეს გამოწვევისი კავკასიის საკეთილდღეოთ არის შემოღებული. რუსის კანონი არ არჩევს რუსს კავკასიელისაგან და ყველა მათ თანასწორი უფლებები აქვთ, გარდა კარანოგაიციებისა, კოლმიკებისა, რომელთაც სხვა უფლებები იქვთ მინიჭებული. ამ თანასწორობამ გამოიწვია უკანასკნელ დროს ის გარემოება, რომ ადგილობრივ მცხოვრებლებს მიენიჭათ უფლება სახელმწიფო სათათბაროში და საბჭოში საკუთარი წარმომადგენელი იყლოიონ. ეს უკანასკნელნი ახალ კანონების დამუშავებაში დიდ მონაწილეობას იღებენ და ადგილობრივ საჭიროებათა შესახებ თათბირი შეუძლიანთ.

კავკასიის ქალაქებს თვითმართველობის უფლება აქვთ მინიჭებული რუსეთის ქალაქებთან თანასწორად. იმედია ახლო მომავალში სოფლებშიც შემოიღებენ თვითმართველობას და ადგილობრივ საჭიროებას თვით ხალხი გაუძღვება.

რუსეთის ხელმწიფენი არასოდეს არ არჩევდნენ კავკასიე-

ლებს რუსებისაგან და თუ რაიმე რეფორმას მოახდენდნენ, ახალი ზომა კავკასიასაც შეეხებოდა ხოლმე.

მაგალითად, 19 თებერვლის 1861 წლ. დიდი რეფორმა, რომლითაც გლეხობა განთავისუფლდა ბატონ-ყმობისაგან, იმპერატორის ბრძანებით კავკასიის გლეხობაზედაც გავრცელდა.

ალექსანდრე II ვერ მოახერხა დროებით ვალდებულ გლეხების განთავისუფლება კავკასიაში სხვა და სხვა პირობებისა და გარემოების წყალობით. მაგრამ სანაცვლოთ მისმა შვილის შვილმა, იმპერატორმა ნიკოლოზ II დაამთავრა ეს საქმე. მიმდინარე წლის პირველ იანვრიდან დროებით ვალდებული გლეხები აღარ არიან კავკასიაში. ამ ჟამად ისინი მესაკუთრე გლეხებთან თანასწორად ჰფლობენ თავის ნადელებს, ამ უკანასკნელის ფასი კი თვით ხაზინამ გადაიხადა, ე. ი. რუსის გლეხმა, კავკასიის გლეხობამ კი ეს თანხა დიდის ხნის განმავლობაში უნდა იხადოს ნაწილ ნაწილად.

1867 წ. იმპერატორმა ალექსანდრე II კავკასიაში შემოიღო ახალი სასამართლოები: სასამართლო პალატა, საოლქო სასამართლო და მომრიგებელი მოსამართლენი; სასამართლოს საფუძვლად დაედო სამართალი სწრაფი, და ყველასათვის თანასწორი განურჩევლად წოდებისა, შეძლებისა და ჩამომავლობისა; ამით სასამართლოს მხრივაც კავკასიელნი ერთ და იგივე პირობებში იყვნენ ჩაყენებულნი რუსეთის მკვიდრთ მცხოვრებლებთან შედარებით.

ამ მოკვლე მიმოხილვიდან ყველა იმისა, რაც გააკეთეს რუსეთმა და მისმა მეფეებმა კავკასიისათვის, ნათლად სჩანს, რომ კავკასია არასოდეს არა ყოფილა რუსეთისათვის გერად. კავკასიელთ თავისუფლად შეუძლიანთ თავი მოჰქონდეთ იმით, რომ რუსეთის მონარხებს ისინიც უყვარდათ მუდამ რუსებთან თანასწორად. კავკასიელთ კარგათ უნდა ახსოვდეს პირადი კეთილი განწყობილება რუსეთის მონარხებისა, როცა დრო გამოშვებით კავკასიას ეწვეოდნენ ხოლმე, განსაკუთრებით უნდა ახსოვდეთ იმპერატორი ალექსანდრე III და მის სახლობის მოწვევა. არ შეუძლიანთ კავკასიელთ დიდის პატივისცემით არ მოიგონონ ის რუსები, რომელნიც ხელმწიფეთა ბრძანებით მოდიოდნენ ხოლმე კავკასიაში, რათა ადგილობრივი მცხოვრებნი დაეცვათ მტრისაგან თუ შინაურ უთანხმოებისაგან, ის რუსები, რომლებიც თავისი სისხლით რწყავდნენ

კავკასიის მიდამოებს, ის რუსები, რომელთაც თან მოჰქონდათ ცოდნა, ხერხი და შრომის უნარი, რომელნიც, თავის საკუთარ სამშობლოს მოწყვეტილნი, ადგილობრივ მცხოვრებლებთან ხელი ხელ ჩაკიდებულნი იღვწოდნენ ადგილობრივ საჭიროებათათვის, ის რუსები, რომელნიც სამუდამოთ სახლდებოდნენ კავკასიაში, ითვისებდნენ მათ ზნე ჩვეულებას და მათივე ცხოვრებით ცხოვრებდნენ და მკვიდრ მცხოვრებლებს გულში უნერგავდნენ რუსი ხალხის პატივისცემას. ყველა ეს მოგონება ძვირფასია კავკასიელისათვის მით უმეტეს უკანასკნელ რევოლიუციონურ ქარტეხილის შემდეგ, რომლის დროსაც კავკასია პატივით გამოვიდა ამ მძიმე მდგომარეობიდან და პატიოსანი და ხელმწიფის ერთთულის სახელი მოიხვეჭა. მან კარგათ იცის, რომ მისი ხსნა, მისი კეთილდღეობა, მისი ბედი მჭიდროთ არის დაკავშირებული რუსეთთან და მის გარედ კავკასიელს ხსნა არა აქვს.

ამ მჭიდრო კავშირით კავკასიელს თავი უნდა მოჰქონდეს და რომანოვთა გვარეულობის მადლობელი უნდა იყოს. როგორ არ უნდა იღვწასაწავლოს მან ეს დღე რომანოვთა გამეფებისა, როგორ არ უნდა ილოცოს მან ამ დღეს კავკასიის ყველა ენებზედ, საკუთარი ჩვეულებისა და საეკლესიო კანონების მიხედვით, რათა უზენაესმა მრავალჟამიერ ამყოფას რომანოვთა გვარეულობა და დღეგრძელობა მიანიჭოს აწინდელ იმპერატორს ნიკოლოზ II და მის მემკვიდრეს, დიდს მთავარს, ალექსი ნიკოლოზის ძეს.

კავკასიელი.

947.9

5 144

20 коп.